

Сморжевська О.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

НЕОЯЗИЧНИЦТВО В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ: ОГЛЯД НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті розглядається німецькомовна наукова література, присвячена дослідженню неоязичництва як у Німеччині, так і в загальносвітовому контексті. Виокремлені основні дослідницькі парадигми у вивченні означеного релігійно-культурного феномена. Сформульовано висновок про внесок німецькомовних напрацювань у дослідження неоязичництва, його значення та роль для вивчення неоязичництва в Україні, перспективи залучення в науковий обіг української гуманітаристики не лише російськомовних та англomовних видань, присвячених неоязичництву, а й німецькомовної наукової літератури.

Ключові слова: неоязичництво, сучасне язичництво, неогерманське язичництво, «*Neuheidentum*», «*Neoraganismus*», німецькомовна література.

Постановка проблеми. Проблема наукового опрацювання теми неоязичництва, його різноманітних аспектів вже знайшла своє втілення в доробку вітчизняних вчених. Насамперед, автори ставили за мету систематизувати наявні наукові публікації, виокремити ті складові частини в дослідженні неоязичництва, які залишалися чи залишаються поза увагою наукової спільноти. Вивчення неоязичництва як релігійно-культурного, суспільного, політичного феномена стало предметом наукового зацікавлення фактично відразу з постанням даного руху. Якщо вести мову про Україну, то перші громади неоязичників (сучасних язичників, рідновірів) оформилися в 1990-х рр. Тоді ж побачили світ і перші наукові розвідки даного релігійно-культурного феномена. Поява та поширення в Україні неоязичництва зацікавили дослідників: «1) як релігійний рух, як прояв релігійної свідомості; 2) як новий суспільно-політичний рух; 3) як світогляд, духовно-світоглядний напрямок; 4) як політична ідеологія й практика; 5) як субкультура; 6) як загроза християнству (насамперед православ'ю)» [17, с. 9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пожвавлення зацікавлення людьми неоязичництвом у його різних формах та проявах спричинило й черговий сплеск наукового інтересу до означеної теми. Зокрема, стаття Валентина Кузнецова присвячена розгляду наукових напрацювань щодо неоязичництва в Україні як етнологічної проблеми. Автор, окрім українських, розглянув також праці білоруських та російських дослідни-

ків. А саме ті їхні напрацювання, в яких йдеться про українське неоязичництво в порівняльних аспектах із білоруським чи російським відповідно [15]. Вивченню неоязичництва на пострадянському просторі присвячена стаття Наталі Главатських. Щоправда, під «пострадянським простором», як видно з тексту статті, розуміються праці лише українських та російських дослідників [13]. Мною також зроблений огляд праць, присвячених вивченню неоязичництва в Україні. Зокрема, я розглянула дану проблему з точки зору науковців, богословів (насамперед, православних) та самих неоязичників [17, с. 32–65].

Постановка завдання. Мета статті – розглянути неоязичництво як наукову проблему в дослідженнях закордонних вчених. Дана стаття є продовженням моєї публікації 2014 р., в якій йшлося здебільшого про пострадянські дослідження неоязичництва [16, с. 44–51]. Цього разу я доповню її ще кількома важливими напрацюваннями та проаналізую праці, написані німецькою мовою. До орбіти наукового дискурсу в Україні потрапляють переважно російськомовні праці, зі значним відривом – англomовні видання. Фактично поза увагою до сьогодні залишається наукова література, присвячена вивченню неоязичництва, написана німецькою мовою. Хоча обсяг німецькомовних видань – досить-таки потужний. Але, насамперед через мовний бар'єр, доробок наших німецькомовних колег залишається маловідомим в Україні, що посилює актуальність запропонованої теми статті. Зроблю лише окремі важливі акценти

зادля залучення в науковий обіг гуманітаристики в Україні напрацювань зарубіжних колег.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насамперед зазначу, що в німецькомовній літературі термін «*Neuheidentum*» («неоязичництво») в наукових дослідженнях використовується для позначення раннього германського неоязичництва, просякнутого германофільською, расистською, антихристиянською риторикою, та має негативні конотації. Тоді як словом «*Neopaganismus*» позначають більш пізні групи послідовників сучасного язичництва, нерасистські, скеровані на індивідуалістичні форми релігійного світогляду [14]. Як зазначає Тім Бауманн, «німецькі боги ще ніколи не були так актуальні, як сьогодні». Не в останню чергу завдяки роману «Американські боги» письменника-фантаста Ніла Геймана та однойменного серіалу за мотивами роману, а також шаленій популярності ще одного серіалу – «Вікінги» [1]. Поява та поширення Інтернет-мережі, особливо соціальних мереж, також неймовірно сприяли поширенню неоязичництва, особливо серед молоді, та його трансформацій і варіацій, всотуванню різноманітних культурних традицій, творенню фактично нового віртуального язичництва. Цю тему розкриває у своєму дисертаційному дослідженні «*Neopaganismus Online – Das World Wide Web als Kommunikationsplattform zur Konstruktion spiritueller Identität*» 2008 р. Крістін Футтерліб. На її думку, неоязичництво є частиною нових релігійних рухів ХХ ст. Воно також є вираженням плюралізму соціальних змін у західному постіндустріальному суспільстві. Напружений темп життя штовхає людину до самоідентифікації, до пошуку й конструювання своєї ідентичності. При цьому постає три питання: 1. Хто я є? 2. Яку групу/суспільство я відчуваю? 3. Які структури я повинен створити, щоб вони передали сенс мого життя, стали дороговказом? Крістін Футтерліб наголошує на індивідуалізації як центральній особливості постіндустріальних суспільств. І ця індивідуалізація підтримується за допомогою комп'ютера та мереж. З іншого боку, особистість звільняється від соціальних умовностей та обмежень, що, однак, призводить до інфантилізації, до створення заново сконструйованої особистості. Авторка таку конструкцію назвала «перетворюючою», оскільки в ній, завдяки Інтернету, відбувається накопичення інформації з різних неоязичницьких течій світу. Вони, взаємодіючи, так чи інакше трансформують або доповнюють одна одну. Саме можливості такої «конструктивної трансформації» і є предметом дослідження Кріс-

тін Футтерліб [2, с. 7, 9]. Дослідниця аналізує, як самі неоязичники оцінюють роль, яку відіграє Інтернет у формуванні їх особистої духовної ідентичності та як можливості світового павутиння використовуються неоязичниками в якості комунікаційної платформи. З'ясовує, що неоязичники зазвичай не використовують Інтернет як духовний простір. Він є, насамперед, інформаційним, контактним, обмінним майданчиком з однодумцями. Доступність «всесвітнього павутиння» започаткувала якісно новий етап в неоязичницькому русі, зокрема й Німеччини. Без сучасних технічних досягнень пошук та обмін інформацією, зустрічі з однодумцями у віртуальному і фізичному житті, побудова своєї індивідуальної та спільнотної ідентичності були б неможливі. Починаючи з 2000-х рр. неоязичники в німецькомовному світі отримали «нове дихання». Контакт із глобальною неоязичницькою спільнотою завдяки Інтернет-мережі призвів до швидкого отримання інформації та обміну нею, розширив можливості побудови й перебудови власної неоязичницької ідентичності під впливом різних ідей, наративів, лідерів думок тощо. Але при цьому сильним залишається вплив літератури 1960–1970-х рр., в якій йдеться про «прихильність до Природи» та присутня критика християнства. Для віртуальної неоязичницької спільноти важливими є аватари, ніки та статуси – як свідомі зовнішні прояви своєї ідентичності. Таким чином, на думку дослідниці, індивід відчуває причетність до «своїх», навіть якщо вони знаходяться на іншій частині земної кулі. Це дає почуття впевненості, захищеності, на відміну від фізичного світу, де неоязичництво є маргіналізованим. Наприкінці 2006-го рр. багато неоязичників у віртуальному світі переходять від сайтів та форумів до створення блогів. У блогах «маленькі наративи» біографічно збагачувалися, ставали ілюстрованими, посилюючи таким чином близькість із читачами. Такий формат видавався більш цікавим для популяризації своїх ідей та поглядів [2, с. 273, 299–302].

Своєрідним продовженням теми «Неоязичництво і віртуальний світ» є дослідження Себастьяна Кребеля «*Weil Gott die wunderbare Vielfalt liebt Modernes Heidentum in Deutschland Ethnographische Erkundungen*» (2014). У вступній частині автор розлого знайомить читачів із предметом та методологією своєї праці. Привертає увагу форма подачі матеріалу. Текст більше схожий на інтелектуально-психологічне есе, з купою емоційних переживань автора в процесі проведення свого дослідження, аніж на звичний

нам стиль дисертаційної роботи. Зазначу, що така ж стилістика притаманна й вищеописаній праці Крістін Футтерліб. Себастьян Кребель, розгортаючи проблемне поле свого дослідження, робить історичний екскурс, скеровує до витоків та шляхів і напрямків розвитку неоязичництва у світі (Англія, США, Ісландія та ін.) й Німеччині («Ескіз розвитку язичницьких традицій»): народне нове язичництво; піонери «народної музики» Гвідо Ліст і Адольф Ланц; неоязичництво після 1945 р.; неоязичництво в мистецькій спільноті; неоязичництво в збройних силах. Уже після цього переходить до аналізу ролі національної культурної спадщини в сучасному язичництві, виокремлюючи аспект «німецька магія і свастика». Ретельно описана соціальна організація неоязичників, шляхи комунікацій, ієрархія громад, ритуали та обряди, ідеологічні та ідейні складові частини діяльності, зцілення, екстатичний досвід, магічні практики тощо. Автор зауважує, що в сучасному язичництві розгортається широкий спектр альтернативної духовності. Але центральною відмінною особливістю сучасного язичництва є акцент на індивідуально визначеній духовності. Тоді як для неоязичників початку ХХ ст. основним орієнтиром була масонська модель організації. Популярна в неоязичницьких колах також ідея про збереженість протягом століть у колах втаємничених традиції, яка заново відкривається в наш час. Ключова роль належить релігійним органам влади, які формують доступ до кола «своїх» шляхом виконання посвячень та інших ініціацій. Але вже перші десятиліття руху Вікка демонструють значну демократизацію, пропонуючи чимало можливостей для індивідуальних духовних акцентів та їх зовнішніх проявів. Ще в 1970-х рр. на сцену виходять незалежні язичники, які демонструють індивідуальні шляхи формування та розвитку неоязичницької традиції. Відтоді неоязичництво вже дозволяє собі використовувати різні джерела натхнення. Наприкінці 1970-х рр. у Німеччині почали з'являтися неоязичницькі релігійні проекти. Це стало предтечею до формування духовного жіночого руху неоязичницького забарвлення та езотеричного буму, зокрема, на книжковому ринку. Ще одним сплеском неоязичництва з національними акцентами стали 1980-ті – поч. 1990-х рр. У ті роки неоязичники не надавали особливої ваги суспільному визнанню. Вони швидше були скеровані на особистісні духовні пошуки та залишалися вкрай малопомітними в релігійно-культурному та суспільно-політичному житті Німеччини. Із середини 1990-х рр. спосте-

рігається відрив неоязичництва від націоналізму, популяризація і плюралізація неоязичництва на рубежі тисячоліть, невдача (провал) проекту неоязичницьких конфедерацій та груп за інтересами в середині 2000-х рр. та подальша криза неоязичницького об'єднання. Автор доходить висновків, що неоязичництво як зрозуміла форма релігійності стає все більш розмитою та зрештою зникає. Себастьян Кребель причиною такої ситуації вважає все більше зростаючу роль соціальних мереж у неоязичницькому русі. Йому віртуальне спілкування не здається справжнім. Адже без регулярних зустрічей з однодумцями та одновірцями неоязичництво приречене на розчинення в масі інших неорелігійних орієнтирів. Натомість зростає роль індивідуального неоязичництва без оперття на конкретну групу людей чи ідеологічні та ідейні напрацювання. Також популярною стає перманентна участь неоязичників у тих чи інших спільних заходах чи ритуалах. Автор називає такі варіанти неоязичництва «станціями на особистому духовному шляху». Він схиляється до висновку про розпад язичницького світу та соціальних зв'язків у ньому. Та один знайомий йому художник-язичник відповів на це, що язичництво було вбите не один раз, однак завжди воскресало. Сучасні язичники Німеччини – вкрай толерантні та віротерпимі, вони нікого не намагаються переконати у своєму баченні світу, часто аполітичні. Але при цьому вони аж ніяк не маргінали, жодним чином не вирізняються від більшості пересічних громадян.

За результатами дослідження Себастьяна Кребеля, сучасне язичництво – це первинні, природні форми релігійності, як їх собі уявляють сучасники. Воно не є догматичним. Навпаки, створює рамки, що дозволяють вільно формуватися індивідуальним духовним проектам, але ці рамки надають глибини індивідуальній духовній парадигмі.

Важливим спостереженням автора є роздуми про присутність неоязичництва в науковому дискурсі. Він вказує на певні відмінності між німецькомовними і англomовними країнами, пояснюючи більшу поширеність неоязичництва в останніх. Ще в 1990-х рр. в англomовних країнах сформувалося дослідження неоязичництва як окремої галузі. В Німеччині такого не спостерігається. Хоча й тут чимало досліджень, в яких йдеться про неоязичництво від його витоків до різноманіття в наші дні [5, с. 31–153, 384–400]. Відразу зауважу, що, вірогідно, автор мав на увазі саме німецькомовні наукові праці, присвячені вивченню феномена неоязичництва. Справа в тому, що останні

кілька років я спостерігаю пожвавлення досліджень неоязичництва в німецькомовних країнах. Але написані вони англійською мовою. Зокрема, вже стали класикою роботи Стефані фон Шнурбайн, написані німецькою мовою ще на початку 1990-х рр., присвячені неогерманському язичництву та правому радикалізму. З 1970-х рр. у Німеччині набувають популярності групи людей, які поставили собі за мету відродити стародавню німецьку язичницьку релігію. Більшість із них міксували елементи популярної езотерики з расово-расистськими ідеологіями. Спираючись на різноманітні польові дослідження, авторка показала світогляд, витоки, цілі, організації та сферу діяльності неогерманських язичницьких рухів. Вона подала огляд подібних об'єднань у Німеччині, країнах Скандинавії, Великобританії та США, розглянувши їх історичні корені з 1900-го р. Також проаналізувала контакти, точки дотику неогерманських язичницьких ідей з іншими сучасними тенденціями, такими як екологічний рух, жіночий рух, езотерика [8; 9; 11; 12]. Тоді як у 2016 р. вийшла друком монографія Стефані фон Шнурбайн «Norse Revival. Transformations of Germanic Neopaganism». Дослідниця в даній праці виклала результат 30-річних досліджень «мінливої сцени німецького неоязичництва». Вона розглядає Асатру через міжнародну та всеохоплюючу історичну перспективу, простежуючи генезу німецького неоязичництва в німецьких ультранационалістичних і окултних рухах. Однією з причин свого зацікавлення даною темою авторка делікатно вказує: «Вони (причини – *О.С.*) пов'язані з химерно переплетеними нитками, які пов'язують мене і німців мого покоління з думками, діяльністю, провинною і стражданнями двох попередніх поколінь, чії думки і дії сформувало ХХ-те століття» [10, с. 7]. Монографія Стефані фон Шнурбайн цікава, насамперед, не тільки багатим фактологічним матеріалом, а й знайомством з її особистим емоційним досвідом у процесі роботи над даною темою, з трансформаціями її сприйняття німецького неоязичництва – від певного страху перед расистськими елементами руху (який базувався більше на стереотипах, аніж на реальних фактах) до усвідомлення якісних змін усередині самого Асатру: «Роздвоєння, яке характеризує німецьке неоязичництво, все ще зберігається; і все ж моє головне враження – що в атмосфері щось змінилося»; «Я відчуваю розрив між двома силами. З одного боку, я симпатизую багатьом молодим расистам-язичникам, фанатам «металу» і захопленим шанувальникам

міфів, давніх релігій і ритуалів. З іншого боку, я не можу відпустити те глибоке занепокоєння перед обличчям циркулюючого дискурсу про скандинавський міф з усім його ідеологічним баластом» [10, с. 351, 353]. Ще на початку 1990-х рр. досить таки розпорошена й неоднорідна група неоязичників у Німеччині збиралася для того, щоб «позбутися свого расового, езотеричного й ідеологічного вантажу» [10, с. 352]. На думку авторки, основним дискурсом сучасного Асатру, вже з 2000-х рр. й по сьогодні, є заміна ідеї «раси» на ідею «культури», сутність якої потрібно «зберігати» і «зберігати в чистоті». Ці ідеї переплітаються в Асатру із сучасними проблемами, поглядами та дискурсами, й вони використовуються для осмислення сучасного світу. Асатруери залишаються прив'язаними до скандинавських та індоєвропейських досліджень і германістики [10, с. 355].

Проблема праворадикальних поглядів у неоязичництві Німеччини актуальна й для досліджень Рене Грюндера. Зокрема, він аналізує рух Асатру, члени якого поклоняються божествам північного пантеону, намагаючись дати відповідь: чи існує все-таки ідеологічна близькість до національного правого екстремізму? Рене Грюндер ретельно простежує генезу, побудову ідентичності, ритуалістику і форми соціалізації неоязичницьких груп в Німеччині, пропонує власну класифікацію цього альтернативного релігійного поля, оцінюючи політичні, соціальні та етичні ризики «повернення німецьких богів» [3]. За Рене Грюндером, неоязичництво – форма альтернативної релігійності, базована на різноманітних дохристиянських традиціях Європи з метою відродження архаїчної віри і ритуальних форм племінних суспільств у Північній та Південній Європі, політеїстичні культури, «природні релігії», де божества постають у тісному зв'язку з природними явищами. Він підтримує думку про те, що неоязичницькі рухи виникли на перетині езотерико-окултного середовища, національно-романтичних захоплень міфами в буржуазному середовищі та реформами наприкінці ХІХ ст. у багатьох європейських країнах. Тому їх варто розуміти як феномен західної культури, який тісно пов'язаний із національною романтичною реакцією окремих прошарків буржуазії на модернізаційні процеси в промислово розвинених західних країнах. Автор доводить, що незахищеність національної ідентичності в Німеччині напередодні Першої світової війни породила, поміж іншого, й германофільські етнічні культури. Аналогічні явища виникли й у Британській імперії після закінчення Другої світової війни (Вікка). Неоязичницькі релігійні громади та

вірування завжди були привабливими для молодих освічених людей. У Німеччині сьогодні спостерігається зацікавленість рухом Асатру, як це не парадоксально, з боку ліволіберальних кіл у студентському середовищі. Як зазначає Рене Грюнер, такий розвиток не є специфічним лише для Німеччини. Він загалом вбудований у глобальну релігійну тенденцію, гасло якої – «одухотворення суспільства». З одного боку, помітна тенденція до збереження «традиційного» неоязичництва. З іншого – посилення індивідуалізації, що відзначає більшість дослідників неоязичництва. Щодо Німеччини, то неоязичництво в цій країні як девіантна релігія зазнала фундаментальних змін за останні роки. Протягом 1980–1990-х рр. особливою проблемою в неоязичницькому русі були праворадикальні погляди багатьох лідерів та рядових учасників. На початку 2000-х рр. правий радикалізм значно здає свої позиції. Натомість релігієзнавці відзначають слабку інституалізацію неоязичницьких течій, високоіндивідуалізовану духовність, перехід від фольклорно-релігійних концепцій до музейної репрезентації ранньосередньовічних умов життя та їх використання в повсякденній практиці. Неоязичницькі тенденції також прослідковуються в певних музичних колах [4].

Крім власне наукових німецькомовних публікацій, вже сформувався чималий корпус друкованих видань, написаних самими неоязичниками. У цих напрацюваннях йдеться, насамперед, про ритуальні язичницькі практики, шаманську міфологію, рунічну магію, коментуються саги. Також актуальними темами є: аналіз пантеону (особлива увага Одіну), священні гаї, дерева, використання магічних рослин в духовних практиках, свята річного кола, сімейна обрядовість тощо [6; 7]. Даний масив літератури вкрай цікавий для історико-порівняльного аналізу з напрацюваннями українських неоязичників.

Висновки. Неоязичництво як історико-культурний та релігійний феномен поширене в бага-

тьох країнах західного культурологічного кола. В Україні неоязичництво представлене різноманітними напрямками та течіями. Задля інтеграції наукових напрацювань українських вчених, присвячених вивченню даного феномена, важливим є залучення в орбіту вітчизняної гуманітаристики праць закордонних колег. Цікавою для історико-порівняльного, релігієзнавчого, соціологічного, культурологічного аналізу неоязичництва в Україні в загальноєвропейському контексті є також і німецькомовні праці. Вони практично відсутні в історіографічних описах вітчизняних науковців. Але, як показав мій огляд німецькомовної літератури, таке ігнорування даного пласту наукових монографій, дисертацій, статей негативно позначається на вивченні неоязичництва в Україні. В німецькомовних працях простежується кілька основних дослідницьких магістралей, якими крокують вчені: порівняння неоязичництва кінця XIX ст. – початку XX ст. – та кінця XX – початку XXI ст.; радикальні ідеї в неоязичницьких концепціях, зв'язок неоязичництва з екологічними, жіночими рухами, езотерична складова частина неоязичництва; неоязичництво і віртуальна реальність; соціальні структури неоязичництва; присутність неоязичництва в суспільному, релігійному, культурному, політичному житті Німеччини; порівняння німецького неоязичництва з аналогічними явищами в інших країнах; перспективи неоязичництва.

Акцент із зарубіжних видань лише на російськомовній літературі спотворює картину неоязичництва, його ролі та місця в суспільстві. Зважаючи на зростання в Україні зацікавленості серед молоді германо-скандинавським неоязичництвом, вивчення німецькомовних праць є вкрай перспективним не лише з наукової, а й з практичної точки зору. Зокрема, актуальним виглядає аналіз радикальних проявів неоязичництва, його використання задля досягнення певних політичних цілей.

Список літератури:

1. Baumann T. Germanische Götter in Serien Odins Comeback / Deutschlandfunk. 09.01.2018. URL: https://www.deutschlandfunk.de/germanische-goetter-in-serien-odins-comeback.886.de.html?dram:article_id=407638.
2. Futterlieb K. Neopaganismus Online – Das World Wide Web als Kommunikationsplattform zur Konstruktion spiritueller Identität. Dissertation zur Erlangung des philosophischen Doktorgrades an der Philosophischen Fakultät der Georg-August-Universität Göttingen. Hamburg, 2008. 336 s. URL: <https://ediss.uni-goettingen.de/bitstream/handle/11858/00-1735-0000-000D-F246-0/futterlieb.pdf>.
3. Gründer R. Germanisches (Neu-)Heidentum in Deutschland. Entstehung, Struktur und Symbolsystem eines alternativreligiösen Feldes, PeriLog - Freiburger Beiträge zur Kultur- und Sozialforschung Band. 2. Berlin: Logos. 119 s.
4. Gründer R. Neopaganismus im deutschsprachigen Raum. Entwicklungslinien eines neureligiösen Feldes. In: Materialdienst der EZW, Heft 10 (2012), Berlin: Evangelische Zentralstelle für Weltanschauungsfragen. S. 363–375. URL: https://www.ezw-berlin.de/html/15_2605.php

5. Krebel S. Weil Gott die wunderbare Vielfalt liebt Modernes Heidentum in Deutschland Ethnographische Erkundungen. URL: https://www.db-thueringen.de/servlets/MCRFileNodeServlet/dbt_derivate_00031388/Krebel.pdf.
6. Rättsch C. Der heilige Hain: Germanische Zauberpflanzen, heilige Bäume und schamanische Rituale. AT Verlag, Baden und München. 119 s.
7. Steinbock F. Das heilige Fest. Rituale des traditionellen germanischen Heidentums in heutiger Zeit. Junfer, Hamburg 2004, 262 s.
8. von Schnurbein S. Göttertrost in Werdezeiten. Neugermanisches Heidentum zwischen New Age und Rechtsradikalismus. München (Claudius), 1993. 461 s.
9. von Schnurbein S. Neugermanisches Heidentum. Kontext – Ideologie – Weltanschauung. In: Matthias Pöhlmann (Hrsg.): Odins Erben. Neugermanisches Heidentum: Analysen und Kritik. Evangelische Zentralstelle für Weltanschauungsfragen, EZW-Texte 184, 2006. 418 s.
10. von Schnurbein S. Norse Revival. Transformations of Germanic Neopaganism. Brill, 2016. 418 s.
11. von Schnurbein S. Religion als Kulturkritik. Neugermanisches Heidentum im 20. Jahrhundert, Heidelberg (Winter) 1992. 338 s.
12. von Schnurbein S. Religion als Kulturkritik. Neugermanisches Heidentum im 20. Jahrhundert, 2017, 418 s.
13. Главатських Н. Неоязичництво на пострадянському просторі як наукова проблема. Релігія та Соціум. 2016. № 2-3(23-24). С. 241–248.
14. Грюндер Р. Неоязичество в Германии / Перевод с немецкого О. Аладышкиной и А. Бескова. Paganka. URL: <http://paganka.blog/2017/11/20/neoazychestvo-v-germanii/>.
15. Кузнецов В., Неоязичництво в Україні як етнологічна проблема: огляд інтерпретацій в історіографії // Матеріали до української етнології. 2013. Вип. 12. С. 72–77.
16. Сморгевская О., Ученые о неоязичестве: краткий обзор публикаций // Colloquium heptaplomeres: Научный альманах. Выпуск 1: Язычество в XX – XI веках: российский и европейский контекст. Составители: Бесков А.А., Шиженский Р.В. Нижний Новгород: НГПУ им. М. Минина, 2014. С. 44–51.
17. Сморгевська О., Постмодерністські візії релігійності: сучасне язичництво у міській культурі (Україна в загальноєвропейському контексті). Монографія. К.: Видавець Олег Філюк, 2017. 198 с.

НЕОЯЗЫЧЕСТВО В НАУЧНОМ ДИСКУРСЕ: ОБЗОР НЕМЕЦКОЯЗЫЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

В статье рассматривается немецкоязычная научная литература, посвященная исследованию неоязычества как в Германии, так и в общемировом контексте. Выделены основные исследовательские парадигмы в изучении указанного религиозно-культурного феномена. Сформулирован вывод о вкладе немецкоязычных работ в изучение неоязычества, его значение и роль для изучения неоязычества в Украине, перспективы привлечения в научный оборот украинской гуманитаристики не только русскоязычных и англоязычных изданий, посвященных неоязычеству, но и немецкоязычной научной литературы.

Ключевые слова: неоязычество, современное язычество, неогерманское язычество, «Neuheidentum», «Neopaganismus», немецкоязычная литература.

NEOPAGANISM IN SCIENTIFIC DISCOURSE: A REVIEW OF GERMAN LANGUAGE LITERATURE

The article discusses the German-language scientific literature devoted to the study of neo-paganism both in Germany and in a global context. The main research paradigms in the study of this religious-cultural phenomenon are highlighted. The conclusion about the contribution of German-language developments in the study of neo-paganism is formulated. Its meaning and role for the study of neo-paganism in Ukraine are indicated. Analyzed the prospects of attracting not only Russian-language and English-language publications on neo-paganism, but also German-language scientific literature into the Ukrainian scientific circulation.

Key words: neopaganism, modern paganism, neogerman paganism, “Neuheidentum”, “Neopaganismus”, German-language literature.